

Paasvuren: een veranderlijke traditie tussen toerisme en lokale identiteit

Ton Dekker

Inleiding

Het paasvuur is in Nederland veruit het meest voorkomende openbare jaarvuur. Het komt voor in het oostelijke deel van het land, voornamelijk in de provincies Drenthe, Overijssel en Gelderland met een uitloper naar Limburg. Het maakt deel uit van een groter paasvuurgebied dat het gehele noordwesten van Duitsland beslaat. Ook elders in Europa komt het in bepaalde streken voor, o.a. in Zweden en Oostenrijk¹.

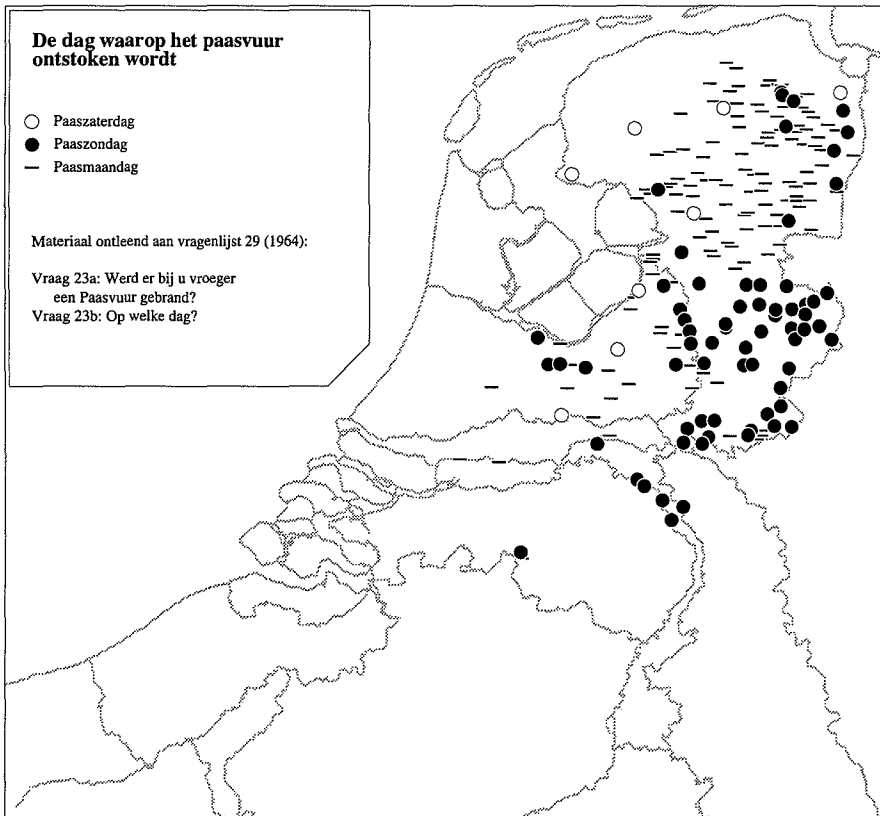
Het paasvuur is een eeuwenoud gebruik. Wat Nederland betreft dateren de oudste, overigens schaarse, vermeldingen uit de zeventiende eeuw. Het betreft klachten uit reformatorische hoek die mogelijk niet steeds tegen het paasvuur als zodanig gericht zijn, maar tegen de daarmee gepaard gaande dronkenschap en ontheiliging van de zondag². Het oudste Duitse gegeven heeft betrekking op de veertiende eeuw³.

In de negentiende eeuw begint men uit culturele belangstelling over het paasvuur te schrijven. Almanakken, familietijdschriften, reisbeschrijvingen en cultuurhistorische werken bevatten soms uitvoerige beschrijvingen van de gang van zaken rond het paasvuur, vanaf het verzamelen van het brandmateriaal tot aan het doven van het vuur. Een van de vroegste beschrijvingen van een paasvuur in een katholieke gemeente treffen we aan in de *Geldersche volksalmanak* van 1835. Het betreft een jeugdherinnering van de oudheidkundige en historicus L.J.F. Janssen, geboren in 1806 in het overwegend katholieke Herwen, uit het begin van de eeuw. Janssen constateert om te beginnen dat de vuren minder talrijk zijn dan vroeger, het begin van de negentiende eeuw, een constatering die we later voortdurend zullen tegenkomen. Hoofdpersonen in het paasvuur uit zijn jeugd zijn de volwassenen. Een "commissie" zamelt op de middag van eerste paasdag geld en hout in, 's avonds komt iedereen, "oud en jong, jongelingen en maagden, mannen, vrouwen en kinderen, lieden van alle standen, doch meest van de dagloonende klasse" naar het paasvuur toe en heft men "een statig godsdienstig gezang" aan ter ere van Maria en Jezus. De wijze waarop het Marialied door de verzamelde menigte wordt gezongen ("door sommigen met eene bijna woedende geestdrift") maakt op de jonge Janssen, die protestant is, een overgetelijke indruk: "Nimmer zal ik den indruk vergeten, dien dat ijsselijk gezang en de roode gloed des vuurs op de aangezichten der zingenden bij mij achterlieten. Soms gaven zij ook elkander de hand en wandelden langzaam en statig rondom het vuur; doch dat gebeurde slechts zeldzaam: godsdienstige aandacht was echter op het gelaat van velen te lezen"⁴.

Dit religieuze element is daarentegen geheel afwezig in de beschrijvingen van Drentse paasvuren rond het midden van de eeuw door C. van Schaick⁵ en J.S.

Magnin⁶. In plaats van een commissie van volwassenen is het de jeugd die het hout verzamelt en er een paasbult van maakt, terwijl om het vuur vrolijk wordt gedanst en gezongen “van ’t patertje en ’t nonnetje, en al wat de tijd mee brengt”. Een opmerkelijk verschil dat eveneens met de godsdienst samenhangt, betreft de dag waarop het vuur wordt gebrand. In de beschrijving van Janssen brandt het vuur op Paaszondag, terwijl de Drentse paasvuren op Paasmaandag worden aangestoken. Dit verschil in datum geldt ook in de twintigste eeuw nog algemeen voor de paasvuren in de katholieke en protestantse gebieden en is ongetwijfeld een gevolg van de protestantse inspanningen voor de handhaving van de zondagsheiliging.

De betekenis van de godsdienst voor het paasvuurgebruik, ook in deze tijd, zij hiermee slechts aangeduid; in dit artikel zal ik er niet nader op ingaan. Ik wil daarentegen de aandacht richten op een drietal andere, nieuwere factoren die een krachtige invloed op het paasvuur zijn gaan uitoefenen: de belangstelling voor het eigen culturele verleden, het fenomeen toerisme en als derde factor het lokale zelfbewustzijn.

De belangstelling voor het eigen culturele verleden neemt in het begin van de negentiende eeuw sterk toe. Ze is niet slechts wetenschappelijk van aard, maar is vaak ook verbonden met een zekere waardering voor oude culturele verschijnselen en met de wens ze in stand te houden. Alleen al de veronderstelde ouderdom van gebruiken wordt een reden om er aandacht aan te besteden. Zo verklaart Janssen zijn jeugdherinneringen aan het paasvuur te hebben neergeschreven om “deselve voor onze nakomelingen te bewaren” en belooft hij zijn lezers om ook in de volgende jaargangen “onze nagedachtenis eerbiedig toe te wijden aan de aloude zeden en gewoonten onzer dierbare landgenoten”⁷.

Een belangrijk aspect waarop de aandacht zich richt vormt de veronderstelde heidense oorsprong van het paasvuur. Het paasvuur – maar dit geldt ook voor tal van andere gebruiken – wordt in het mythologisch georiënteerde volkskundig onderzoek van de negentiende eeuw als een relict van de Germaanse godsdienst beschouwd. Het is juist deze Germaanse herkomst die het paasvuur voor velen tot een interessant fenomeen maakt. Westendorp, de eerste Nederlandse mytholoog, beschouwt het paasvuur samen met een aantal andere paasgebruiken, zoals het dansen en zingen rond het vuur, en het gebruik van paasbroden en paaseieren als de restanten van de viering van het feest rond de heidense godin Easter of Ostra⁸. Ook Staring acht het paasvuur “hoogstwaarschijnlijk” afkomstig van de “heidense gebruiken, die bij het Feest der Maan (Ostera) in Grasmaand plaats hadden”⁹. Hij gaat ervan uit dat de invoerders van het christendom enerzijds alles wat materieel aan de heidense godsdienst herinnerde, grondig vernietigden, anderzijds de heidense godenleer en de daarmee samenhangende rituelen door christelijke verhalen en rituelen probeerden te vervangen. In zijn visie schijnen de paasvuren zich aan dit kersteningsproces onttrokken te hebben, uiteraard afgezien van hun binding aan de datum van het paasfeest¹⁰. Janssen, die aan het eind van zijn artikel eveneens de vraag naar de oorsprong van het paasvuur stelt, meent dat het paasvuur van oorsprong heidens is en onderdeel vormde van een feest ter ere van de godin Eastrā of Ostar, de “Godin van de Liefde of *Freia*, en hiervandaan dan dit *vuurfeest!*” De christenen lieten het paasfeest hiermee samenvallen waardoor het “grondtrekken” van het heidendom aannam¹¹. Jacob Grimm tenslotte wijst in zijn *Deutsche Mythologie* (1835) eveneens op de overeenkomst tussen het heidense feest en het paasfeest. Hij duidt Ostara als godin van het opkomende licht¹². Deze interpretatie, die via de verschillende betekenissen van het licht een innerlijke verwantschap tussen het heidense en christelijke feest tot stand brengt, wordt spoedig toonaangevend in de literatuur. Ze geeft het paasvuur niet alleen de status van oeroud, heidens gebruik, maar maakt het door de symbolische interpretatie ervan ook binnen de christelijke cultuur tot een interessant en acceptabel fenomeen. In de Nederlandse populaire volkskundige literatuur over het paasvuur wordt na Grimms *Deutsche Mythologie* in tal van variaties steevast naar dit heidense vreugdefeest vanwege de komst van de lente en het toenemen van licht en groeikracht in de natuur verwezen¹³.

Behalve deze historische belangstelling is er bij de auteurs regelmatig sprake van de wens om het paasvuur in stand te houden: “Ons schijnt het [paasvuur], als

eene herinnering aan ver vervlogene eeuwen, overwaardig om in stand te worden gehouden, en wij hopen, dat het medegedeelde hiertoe iets moge bijdragen”, aldus een anonieme auteur in de *Drentsche volksalmanak*¹⁴. Anderen pleiten voor de instandhouding van het gebruik omdat het aan jong en oud een “onschuldig” vermaak verschaft¹⁵ of een poëtische aanvulling op de prozaïsche werkelijkheid vormt¹⁶. Enerzijds manifesteert zich hier de toenemende waardering voor feest en ritueel in het menselijk leven, vooral voor kinderen¹⁷. Anderzijds hangt deze roep om behoud samen met de snelle maatschappelijke veranderingen in de negentiende eeuw¹⁸.

In de volkskundige literatuur van die tijd toont men zich scherp bewust van de dramatische effecten van deze veranderingen op de oude ‘volkscultuur’. Halbertsma spreekt van de “laatste zuchten van een stervend volksleven”¹⁹ en ook Waling Dykstra is ervan overtuigd dat volksgeloof en volksgebruiken “door de geest onzer eeuw” zullen verdwijnen²⁰. J. ter Gouw acht de veranderingen zelfs ingrijpender dan die ten tijde van de Hervorming. Hij legt de breuk met de voorbije periode omstreeks het midden van de negentiende eeuw bij de introductie van de spoorwegen²¹.

De bezorgdheid over het verdwijnen van de cultuur van het verleden beperkt zich niet tot de volkskundigen. De gevolgen van o.a. verstedelijking, industrialisatie en bevolkingstoename manifesteren zich ook op andere terreinen en leiden na de eeuwwisseling tot de oprichting van diverse instellingen tot behoud van cultuur en landschap: de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in 1904, de Bond Heemschut in 1910 en het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem in 1912²². Dit laatste richt zich specifiek op de “studie van de beschaving der plattelandsbevolking in Nederland”. Het is opvallend dat de Bond Heemschut zich aanvankelijk ten doel stelde om naast het behoud van architectuur meer in het algemeen de streekculturen in stand te houden zoals die zich uitte in “karakteristieke volkskunst, volksgebruiken, volksfeesten en volkskleederdrachten”²³. De bezorgdheid om het behoud van de regionale volkscultuur wordt breed gedragen en komt duidelijk tot uiting in de grootse manifestatie van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest op het terrein van het Nederlands Openluchtmuseum in 1919. Dit betrof een nationale folkloreschouw, waarin karakteristieke onderdelen van de plattelandscultuur uit alle delen van het land geshowd werden. De organisator van dit zeven dagen durende evenement was D.J. van der Ven, bestuurslid en ijverig propagandist van het Openluchtmuseum, tevens actief op het gebied van de natuurbescherming en het toerisme²⁴. Van der Ven wilde met dit volksfeest het “volk van Nederland in feestvreugde vereenigd zien”²⁵. Het evenement, dat in politieke kringen weerklank vond²⁶, trok honderdduizenden bezoekers – Van der Ven spreekt later zelfs van een miljoen –, en kreeg veel publiciteit in de pers²⁷.

Ook het paasvuur werd op het terrein van het Openluchtmuseum geshowd. Van der Ven beschrijft het als volgt: “Het hoge kindergezang wordt nu en dan overstemd door een lang-uitgehaald bijna plechtig Hal-le-lu-ja, dat van de volgende groep naar voren dringt. Het zijn de Denekampers, die net zoolang gewerkt hebben, tot ze op het volksfeest hun bijzonder merkwaardig paaschstaak-gebruik konden demonstreeren. Vele moeilijkheden moesten daarvoor overwonnen worden,

doch des te grooter was de voldoening ook, toen zij Woensdagavond hun reusachtig Paaschvuur heel de wei van Sonsbeek zagen verlichten en grillige schaduwbeelden fantastisch op- en neergleden langs den in rossen gloed gezetten boomenwand van het Arnheemsche stadspark. Als baarlijke duivels hebben de honderden klootschieters gedanst om en gesprongen over het vuur. De oude zangen: 'Halleluja den blijden toon' en 'Christus is opgestanden' zijn over de glooiende weilanden gekomen tot ongelooflijke menschenmassa's, die zich langs Sonsbeek- en Zijpsche wegen verdrongen om het vreemde gedoe der Denekampers uit de verte te kunnen volgen'²⁸.

Door het Vaderlandsch Historisch Volksfeest werd de 'folklore' voor het eerst grootschalig onder de aandacht van het publiek gebracht en hierdoor steeg ze in status. De effecten ervan op de belangstelling voor de eigen streekcultuur en de herleving van gebruiken zijn nooit onderzocht, maar moeten aanzienlijk zijn geweest²⁹. We zien dat bijvoorbeeld aan de reeks regionale folkloredagen die in de jaren '20 en '30 wordt georganiseerd, vooral in het oosten van het land³⁰. In de folkloristische optochten wordt het paasvuur door middel van een handkar, met hout en teerton beladen en getrokken door een paar jongens, uitgebeeld. Ook deze regionale evenementen mochten zich in de sympathie van bekende Nederlanders en plaatselijke en regionale autoriteiten verheugen en trokken veel aandacht³¹.

Een tweede belangrijk effect was dat de organisator van het feest, Van der Ven, in één klap een nationaal bekende 'folklorist' werd die tal van activiteiten op dit terrein ging ontplooiën, o.a. het houden van lezingen overal in het land, het rondleiden van buitenlanders langs folkloristisch interessante gebruiken en het vervaardigen van folklorefilms. De pers maakt er regelmatig melding van. Zo is hij in 1921 blijkens een bericht in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant (POZC)* gedurende de paasdagen weer in Denekamp om opnamen te maken voor zijn Lentefilm. "In hoofdzak komt dit neer op het branden van paasvuren en de voorbereidselen daartoe. Ofschoon op verschillende plaatsen in ons land de paasvuren voorkomen, geschiedt dit evenwel in Denekamp op zoo'n karakteristieke wijze en met zoveel 'ceremonieel' dat ieder jaar meer vreemdelingen naar Denekamp komen om dit oeroude gebruik bij te wonen", aldus de verslaggever³².

Het is geen toeval dat Van der Ven speciaal in dat Denekampse ceremonieel geïnteresseerd was, want dit betreft het zogenaamde paasstaakslepen, dat goed in zijn germaniserende interpretatie van hedendaagse gebruiken past. Het paasstaakslepen wijst volgens hem "op het oud-Germaansche Meiboominhalen, de symbolische handeling in de heidensche feestvreugde over den terugkeer van het schoone jaargetijde"³³. Van der Vens interpretatie sluit aan bij de in de negentiende eeuw ontwikkelde interpretaties van het paasvuur als restant van Germaanse lentefeesten.

In diezelfde tijd begint ook de regionale pers over paasvuren te schrijven, wat voordien nauwelijks gebeurde³⁴. Wel werd al eerder over de festiviteiten op de paaswei (kermis, eiertikken) geschreven. Vanaf 1924 besteedt de POZC jaarlijks aandacht aan de paasgebruiken en vooral het paasvuur. Een jaar later volgt het *Deventer Dagblad*. De kranten bevatten niet alleen beschrijvingen van paasvuren in de regio, maar gaan ook uitvoerig in op de heidense betekenis en symboliek van het gebruik, waarbij wordt geput uit de bekende literatuur zoals Grimm, Halbertsma

en Ter Gouw, waaraan voor de twintigste eeuw Schrijnens handboek *Nederlandse Volkskunde* toegevoegd kan worden³⁵.

Sommige auteurs proberen aan het paasvuur tevens een actuele betekenis te geven door het te koppelen aan de ontwakende natuur in ieders omgeving, of door het als een symbool van de innerlijke vernieuwing van de mens op te vatten. Ook in de jeugdbeweging van die tijd treft men een dergelijke nieuwe zingeving van oude gebruiken aan³⁶.

In de jaren '20 verschijnen de eerste berichten in de pers over de herintroductie van paasvuren in o.a. Enschede (1925), Almelo (1927) en Deventer (1927). Het zijn vrijwel steeds plaatselijke verenigingen die hiertoe het initiatief nemen en de zaak organiseren. In de antwoorden van de correspondenten van het P.J. Meertens-Instituut op vragen betreffende het paasvuur in 1938 en 1939 worden voor tientallen plaatsen allerlei verenigingen genoemd die sedert enige jaren de organisatie van het paasvuur in handen hebben: sportverenigingen, jeugdverenigingen, o.a. de padvinderij en de socialistische en katholieke jeugdbeweging, een vereniging voor volksvermaken, een plaatselijke oudheidkamer, een buurtvereniging, een paasvuurvereniging enz.³⁷. De plaatselijke VVV's zijn het actiefst. Deze tendens van actieve participatie door verenigingen en instanties, op gang gekomen na de eerste wereldoorlog, zet zich na de tweede wereldoorlog krachtig door. Ca. 20% van de 300 antwoorden op een vragenlijst uit 1964 over paasgebruiken maakt hiervan melding³⁸. De verenigingen herintroduceren het paasvuur, grijpen in wanneer het dreigt uit te sterven of organiseren naast de bestaande vuren gewoon zelf een vuur en dragen daarmee bij tot de continuïteit van het gebruik.

Toerisme

De toenemende belangstelling voor oude volksgebruiken beperkt zich niet tot herstel en instandhouding van die gebruiken door en voor de plaatselijke bevolking zelf. Ook buitenstaanders zijn geïnteresseerd en komen op de paasvuren af, daartoe in staat gesteld door de toenemende mobiliteit. Dit heeft onvermijdelijk gevolgen voor het karakter van het paasvuur, ook indien de bezoekers uit de onmiddellijke omgeving afkomstig zijn. Wanneer de buurtvereniging van de Almelose buurtschap Krommendijk in 1927 een reusachtig paasvuur organiseert, dan komen daar naar schatting zo'n 5.000 mensen op af: "... kwamen vroeger alleen de 'noabers' der buurtschap, thans stroomt de halve stad aan, velen zelfs per luxe auto – want waar het oude gebruiken betreft, doet ook de Twentsche fabrikant mee", aldus de verslaggever³⁹. Deze constateert tevens dat het paasvuur hierdoor een verandering ondergaat: "men haalt er muziek en benzine bij en het Paasvuur-bestuur slaat een flinke duit uit de entré's om een volgend jaar hout te kunnen aankopen voor den 'boaken'!"

Deze belangstelling van buitenstaanders voor oude, exotisch aandoende gebruiken wordt door de opkomst van het toerisme in de twintigste eeuw een steeds belangrijker factor. Volksgebruiken krijgen er hierdoor een functie bij, namelijk die van attractie voor vreemdelingen. De toeristische verenigingen hebben de attractieve waarde van sommige traditionele cultuuruitingen al vroeg onderkend. Het is

daarom niet toevallig dat zowel de Algemene Nederlandse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer (ANVV) als de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond (ANWB) en enkele lokale VVV's nauw betrokken waren bij de oprichting van de Bond Heemschut in 1910. Omgekeerd waren ook degenen die opkwamen voor het behoud van de cultuur er destijds van overtuigd dat het toerisme hierin een belangrijke rol kon spelen. Zo stelt de architect A.W. Weissmann, de latere secretaris van de Bond Heemschut, op de eerste bijeenkomst van de oprichters in 1909, dat “de verenigingen van oudheidkundigen en die, welke bedoelen, vreemdelingen naar Nederland te lokken, tot samenwerking met ons bereid gevonden [zullen] worden”. In latere vergaderingen van het bestuur en de leden wordt regelmatig op de positieve relatie tussen toerisme en heemschut gewezen⁴⁰. Tot op zekere hoogte is hier inderdaad sprake van parallel lopende belangen.

Het toerisme was ten tijde van de oprichting van de Bond Heemschut sterk in opkomst. In 1884 was de ANWB opgericht, die het bevorderen van het ‘toeren per wiel’ als hoofddoel beschouwde, maar ook de verfraaiing van de omgeving en het bevorderen van toeristisch interessante evenementen zoals bloemencorso's tot zijn takenpakket rekende. De ANWB werkte op dit punt nauw samen met de VVV's⁴¹. Het toeristische reizen werd eveneens sterk bevorderd door de in 1906 opgerichte Nederlandsche Reis Vereeniging. In haar orgaan *Reizen en Trekken* wordt, evenals in *De Kampioen* van de ANWB, regelmatig aandacht besteed aan de (toeristisch) interessante aspecten van cultuur en landschap in Nederland. Een zeer belangrijke rol in het behoud en de verfraaiing van cultuur en landschap spelen de plaatselijke VVV's, sinds 1902 overkoepeld door de Algemeene Nederlandse Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingverkeer (ANVV). Van der Ven geeft daar in zijn boek *Ken ons land en heb het lief* vele voorbeelden van⁴². De eerste wereldoorlog vormt een krachtige stimulans voor het binnenlands toerisme en daarmee voor de belangstelling voor de eigen cultuur. Ook wanneer na de beëindiging van deze oorlog veel Nederlanders weer naar het buitenland gaan, blijft het binnenlands toerisme in betekenis toenemen.

De relatie toerisme / traditionele cultuur kent echter ook een problematisch aspect dat in hoofdzaak gelegen is in de massale belangstelling van buitenstaanders voor bepaalde culturele fenomenen, die hierdoor in een andere context terecht komen. Dit wekt in de jaren '30 een aantal bezorgde reacties op. Zo is de excursie die Van der Ven in 1933 voor een aantal Engelse gasten tijdens de paasdagen naar Dene-kamp (paasstaakslepen), Ootmarsum (vlöggelen) en Markelo (paasvuur op de Markelose berg) organiseert, voor de volkskundige J.J. van Deinse aanleiding een ingezonden stuk naar de POZC te sturen. Zijn bezwaar richt zich tegen de plannen van Van der Ven om de Engelsen ook “een handje te laten helpen” bij de uitvoering van deze gebruiken waardoor ze tot “publieke gemakkelijkheden” verworden. Hij heeft er overigens geen bezwaar tegen dat er veel publiek is. Dit bezwaar wordt wel genoemd door de anonieme auteur van een artikel in de POZC enkele weken later⁴³. Deze constateert dat folkloristen als Van Deinse en Van der Ven weliswaar de belangstelling voor de eeuwenoude paasgebruiken hebben opgewekt, maar dat de schaduwzijde ervan is dat de VVV's hiermee veel vreemdelingen zijn gaan

aantrekken, waardoor de paasgebruiken tot een kijkspel zijn ontaard en ze veel van hun "naive oorspronkelijkheid" hebben verloren. Na een schets van de toeristische paasdrukke in Ootmarsum en Denekamp⁴⁴ en een veroordeling van de excursie van Van der Ven, concludeert hij dat de paasgebruiken, als men ze voor het nageslacht bewaren wil, weer "gekerstend" moeten worden, dat wil zeggen ontdaan "van alle vreemde elementen en van alle materiële drijfveeren".

Van der Ven trekt zich overigens niets van die kritiek aan en gaat in de volgende jaren door met het organiseren van deze excursies. Interessant is de klacht van de correspondent van het *Algemeen Handelsblad* in 1937 over de exploitatie van de paasgebruiken als "kijkspel" waardoor ze de laatste jaren volgens "insiders" meer en meer beginnen te "vervlakken, zoodat de innerlijke beteekenis ervan verloren dreigt te gaan. De reden hiervan is de overgrootte belangstelling voor deze gebruiken. De deelnemers eraan beginnen zich zoo langzamerhand te voelen als menschen, die iets uitvoeren voor amusement, waardoor de innerlijke drang eigenlijk ontbreekt"⁴⁵. Enkele weken later volgt in dezelfde krant een verslag van de excursie waarin de auteur het opneemt voor Van der Ven met argumenten die deze zelf ook placht te hanteren. Volgens de schrijver laten de plattelanders zich niet zo gemakkelijk van de wijs brengen door een stel stedelingen. "Men is dikwijls te zeer geneigd 'het volk' als kinderen te beschouwen en 'de intellectuelen' als groote menschen, wier belangstellend toezien het kinderspel zou bederven"⁴⁶.

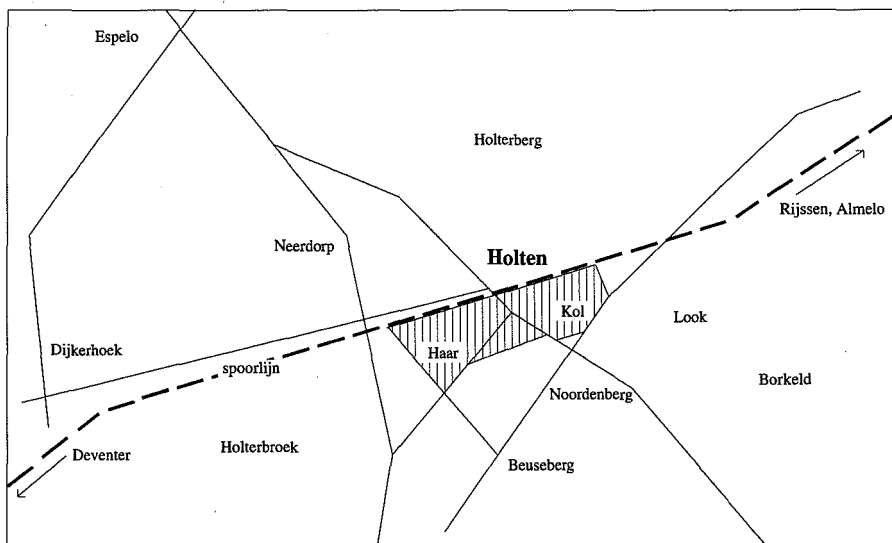
Hoewel er nog wel meer voorbeelden zijn van deze kritiek op de aantasting van het oorspronkelijke karakter van het paasvuur, heb ik niet de indruk dat de kritiek breed gedragen wordt. In de kranteberichten en de literatuur, ook na 1945, over georganiseerde paasvuren en de toeristische belangstelling ervoor, wordt deze problematiek relatief zelden aangesneden. De paasvuurbouwers zelf lijken de belangstelling van toeschouwers, toeristen en pers juist zeer op prijs te stellen. Dat kunnen we niet alleen afleiden uit het feit dat er nooit problemen tussen paasvuurbouwers, bezoekers en toeristen gemeld worden, maar ook uit het vele werk dat zij vaak besteden aan de organisatie van de opvang van de soms duizenden bezoekers die men verwacht. Als er veel toeschouwers zijn, zijn de organisatoren steevast tevreden. Dat is ook niet zo verwonderlijk. De belangstelling van buitenstaanders verhoogt immers de status van het gebruik, maar ook van de organisatoren ervan. Ze vormt tevens de externe bevestiging van de waarde van het instandhouden van het eigen culturele verleden. Externe belangstelling van toeristen, maar ook van de pers vormt, wat het paasvuur betreft, een stimulans om het in stand te houden.

De bezorgdheid over de nieuwe ontwikkelingen rond het paasvuur maakt deel uit van de algemenere discussie over het verschijnsel folklorisme, waarbij gebruiken niet meer in hun vroegere, 'oorspronkelijke' context functioneren, maar het karakter van een show aannemen⁴⁷. Onder volkskundigen is deze ontwikkeling vaak bekritiseerd omdat de volksgebruiken hierdoor hun 'echtheid' zouden verliezen⁴⁸. Deze kritiek hangt samen met de vroegere voorstellingen van vooral volkskundigen over wat volkscultuur idealiter zou moeten zijn: de traditionele, spontane uitingsvorm van de gevoelens en gedachten van het eenvoudige volk. De discussie over de echtheid van volksgebruiken gaat echter voorbij aan het feit dat volksgebruiken

een onderdeel vormen van het maatschappelijk leven en zich daarbinnen op 'natuurlijke' wijze ontwikkelen in samenhang met andere nieuwe ontwikkelingen. Volksgebruiken reageren op bepaalde behoeften in de samenleving, wat die ook mogen zijn, en ontlenen hieraan hun functie. Het lijkt daarom zinniger om, zoals door Bausinger wordt bepleit, te proberen meer inzicht te krijgen in die behoeften en functies zonder zich hierbij te laten leiden door bepaalde waardeoordelen⁴⁹.

Lokale identiteit

De derde factor, die ik in de rest van dit artikel behandelen wil, is de lokale identiteit. Deze confronteert ons met degenen die de paasvuren organiseren, de paasvuurbouwers, een groep waaraan in de literatuur nauwelijks aandacht is besteed. Bij hen kunnen we soms een sterk gevoel van verbondenheid met de eigen woonplaats of van een buurt binnen die plaats aantreffen. Dit kan een belangrijke rol spelen bij de instandhouding en vormgeving van feesten in het algemeen, niet alleen van paasvuren. Lokale identiteit kan door diverse factoren worden opgeroepen of versterkt. Zo kan internationalisering van de cultuur als tegenreactie een beklemtoning van het lokale tot gevolg hebben⁵⁰. Een externe factor zoals het toerisme kan eveneens leiden tot een bewustwording en cultivering van de eigen identiteit⁵¹. Welke rol de lokale identiteit met betrekking tot het paasvuur speelt, zal ik aan de hand van een praktijkvoorbeeld, de ontwikkeling van de paasvuren in de gemeente Holten (Overijssel) in kaart trachten te brengen. Deze casus biedt tevens de mogelijkheid om de onderlinge verhouding tussen de drie factoren, cultuurbehoud, toerisme en lokale identiteit nader te bezien. Ik zal mij voornamelijk baseren op de berichten van het *Holtens Nieuwsblad* en op de gesprekken die ik in de jaren 1983-1985 en 1992 met enkele organisatoren van paasvuren en leden van de keuringscommissie heb gevoerd.

Gemeente Holten met buurtschappen

Voor de economie van Holten, een dorp in Salland met thans ruim 8.000 inwoners (5.045 op 1 januari 1948), is het toerisme van groot belang. Tussen de beide wereldoorlogen is het geleidelijk op gang gekomen om in de jaren '50 en daarna een geweldige vlucht te nemen⁵². In 1948 wordt het Holtens Nieuwsblad opgericht met als doel de zakelijke belangen te behartigen, maar daarnaast ook het tot elkaar brengen van de bewoners van Holten op maatschappelijk en cultureel gebied. Het toerisme komt er regelmatig in ter sprake. De VVV Holtens Belang, waarin het zakenleven sterk vertegenwoordigd is, wijst in 1949 op de noodzaak van reclame om de toeristenstroom naar Holten op peil te houden, vooral omdat de Nederlanders weer meer in het buitenland hun vakantie kunnen gaan doorbrengen⁵³. In 1950 wordt in een redactioneel artikel van het Holtens Nieuwsblad aan de plaatselijke culturele verenigingen de taak toebedacht om "de vele vreemdelingen maar ook de eigen ingezetenen kunst en ontspanning te verschaffen"⁵⁴. In de loop van hetzelfde jaar worden tussen de VVV en diverse verenigingen ook daadwerkelijk afspraken hierover gemaakt⁵⁵. In 1951 worden o.a. een voetbalwedstrijd met bekende veteranen, o.a. Leo Halle, een ruitersportdemonstratie en een openluchtspel door een Holtense toneelclub georganiseerd⁵⁶. Voor 1952 wordt behalve aan optredens van plaatselijke verenigingen o.a. gedacht aan de Marinierskapel, een Tirolerband, een boerenbruiloft en het kiezen van een heidekoningin⁵⁷.

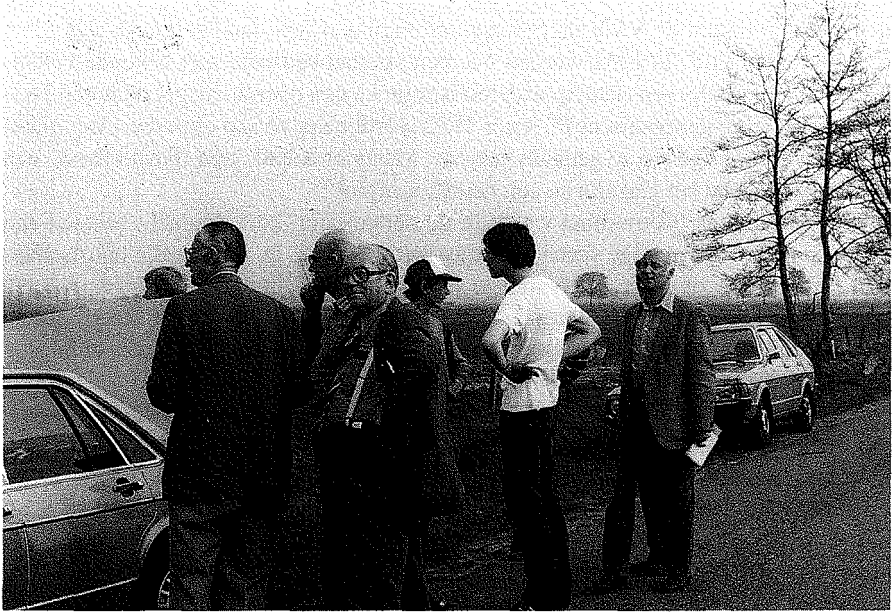
In het Holtens Nieuwsblad wordt in de eerste jaren kort aandacht besteed aan de paasvuren zonder enige verwijzing naar het toerisme. In vrijwel alle buurtschappen blijken een of meer paasvuren te branden. Het aantal vergunningaanvragen voor het branden van een vuur schommelt jaarlijks rond de twintig. In sommige buurtschappen is het paasvuur een van de activiteiten die door een buurtvereniging wordt georganiseerd⁵⁸.

Nadat in de jaren 1954-56 in het blad geen melding is gemaakt van paasvuren, wordt in 1957 het paasvuur voor het eerst als een attractie voor de toeristen gekenmerkt, "die hier dan reeds in groten getale vertoeven"⁵⁹. Omdat het, aldus de krant, voor de schooljeugd niet zo gemakkelijk meer zou zijn een paasvuur te maken bij het dorp is in de gemeenteraad en de VVV al over de mogelijkheid van een gemeenschappelijk paasvuur gesproken, terwijl ook particulieren er "een balletje over opgeworpen" hebben. De krant is daarom graag bereid hierbij behulpzaam te zijn en nodigt de paasvuurbouwers, dat wil zeggen niet de jongens, maar hun vaders uit voor een bijeenkomst in hotel Holterman. "Wij denken hierbij aan de Noordenbergers en andere ingezetenen, die hun sporen op dit gebied reeds verdiend hebben. Mede in het belang van het vreemdelingenverkeer zien wij gaarne een grote opkomst tegemoet".

Dat het niet "mede", maar primair om de toeristen gaat, blijkt uit de notulen van de gemeenteraadsvergadering d.d. 6-2-1957: "De heer Wansink merkt op, dat de Nederlandse Reisvereniging elk jaar een paasreis naar Holten organiseert. De deelnemers gaan dan naar Goor om daar een paasvuur te zien. Hij vraagt te bevorderen, dat in Holten slechts één paasvuur wordt gemaakt. Dit kan dan behoorlijk groot zijn. Wellicht worden vreemdelingen daardoor naar Holten getrokken"⁶⁰. In de daarop volgende discussie in de gemeenteraad blijken er principiële bezwaren

tegen een overheidsbemoeienis met de paasvuren te bestaan. Daarnaast wordt ook getwijfeld aan de bereidheid van de buurtschappen om mee te werken.

De tegenvallende opkomst van de paasvuurbouwers in hotel Holterman lijkt dit bevestigen maar volgens de krant hebben de aanwezigen “spontaan hun medewerking toegezegd”⁶¹. De gemeente is bereid een groot weiland ter beschikking te stellen, de firma Wansink stelt haar vrachtauto’s beschikbaar en de inwoners worden opgeroepen om te helpen met geld, materiaal of door eigen inzet. Zij kunnen zich opgeven bij een vijftal vooraanstaande mensen die verbonden zijn met de VVV, het Holtens Nieuwsblad en de gemeente⁶². In het krantebericht wordt wel gezegd dat de Noordenbergers niet op de vergadering waren (“zij hadden nog niet vergaderd”), maar verwacht wordt toch dat zij, “nu het gaat om het algemeen belang te dienen, hun medewerking niet zullen onthouden”.

De keuringscommissie arriveert (1984).

Dat blijkt een misrekening. Er komt “door verschillende omstandigheden” geen groot paasvuur, maar men hoopt het volgend jaar “het gehele dorp voor een groot gezamenlijk paasvuur te winnen”⁶³. Dat lukt ook het volgend jaar niet. In de jaarvergadering van de VVV in maart 1958 – de burgemeester, W.H. Enklaar, is inmiddels voorzitter geworden – komt de oprichting van een groot paasvuur wel ter sprake en er komt ook een groot paasvuur op de Zuurberg van de buurtvereniging ‘De Noordenberg’, maar dat is geen gemeenschappelijk paasvuur. Het trekt honderden toeschouwers: “naar het aantal auto’s, dat in de nabijheid stond geparkeerd stond, te oordelen, waren onder hen veel vreemdelingen”⁶⁴.

Men geeft het ideaal van een gemeenschappelijk paasvuur echter in de volgende jaren niet op. Ook in 1959 vraagt het Holtens Nieuwsblad of het niet moge-

lijk is “gezamenlijk een groot paasvuur op te richten, dat niet alleen een attractie kan vormen voor de talrijke vreemdelingen, welke in die periode in onze gemeente vertoeven, maar ook zijn aantrekkelijkheid heeft voor de ingezetenen”⁶⁵. Enkele weken later zijn er echter al weer zestien vergunningen bij de burgemeester aangevraagd voor het ontsteken van paasvuren. De toeristische lobby heeft zich duidelijk verkeken op de diepere motivatie van de paasvuurbouwers. Een bericht in het *Holtens Nieuwsblad* maakt duidelijk wat er aan de hand is: “De jongelui hadden een vlag op hun Paasvuur geplant en trokken daarmee om pl.m. half zeven ’s avonds, voordat het vuur ontstoken werd, door het dorp, luid zingend ‘Noordenberg boven, Noordenberg boven’. In de Burgemeester van der Borchstraat werden zij door de Rode dorpbewoners, welke jongelui een groot Paasvuur in het Sportdal hadden samengebracht, minder vriendelijk ontvangen met hun strijdlid. De Noordenbergers kozen echter eieren voor hun geld en trokken zich op eigen terrein terug, zodat het niet tot een handgemeen kwam”⁶⁶.

De oude wijze van het meten met het lint (1984).

Een dergelijke rivaliteit tussen de paasvuurbouwers komt ook in veel andere plaatsen voor. Die tussen de Noordenberg en aangrenzende buurtschappen dateert al van voor de tweede wereldoorlog en manifesteerde zich volgens een oud-paasvuurbouwer uitsluitend in de paastijd, hoewel het toch ook wel voorkwam dat tijdens een bruiloft de buurtslogan ‘Noordenberg boven’ werd geroepen⁶⁷.

Het is dit buurtchauvinisme, gepaard gaande met onderlinge rivaliteit, dat de gecombineerde pogingen van VVV, zakenleven en gemeente om tot een gemeenschappelijk paasvuur te komen, steeds schipbreuk doet leiden⁶⁸. Langzamerhand schijnen deze dat in te zien en na een laatste verzuchting in 1960 dat het jammer is

dat in Holten niet een groot paasvuur mogelijk is, komt het onderwerp in de krant niet meer ter sprake⁶⁹.

Enkele jaren later, in 1964, gooien VVV en bedrijfsleven het over een geheel andere boeg door in te haken op de bestaande rivaliteit tussen de verschillende paasvuurbouwers. Het begint met het ophangen van een aanplakbiljet in een cafetaria door de bewoners rond de erve Harwich in De Look (de Harwichianen) met de mededeling dat in de weide van Harwich het grootste paasvuur van Holten zal komen. De Noordenbergers hangen er vervolgens een biljet naast met de mededeling: "HET grootste paasvuur is de Noordenberg". Nog twee andere groepen mengen zich in de strijd: de Haarjoden en de Kolbewoners. "Dat er de komende dagen met man en macht gewerkt zal worden om werkelijk de grootste 'boake' op te richten staat nu wel vast", constateert het Holtens Nieuwblad⁷⁰. In dezelfde aflevering wordt meegedeeld dat het Vakantiecentrum Twenhaarsveld voor de drie grootste paasvuren prijzen van 25, 15 en 10 gulden beschikbaar heeft gesteld. Men heeft dit op de lagere scholen al bekendgemaakt en gezien de reacties verwacht men dat "'boakens' groter worden dan ooit tevoren"⁷¹. Er komt een jury die de vuren zal keuren en men kan zich aanmelden bij de secretaris van de VVV, de heer J. Wiggers, tevens redacteur van het Holtens Nieuwsblad⁷². Later voegt de VVV er nog een vierde prijs aan toe. Dit initiatief slaat onmiddellijk aan. Er geven zich negen deelnemers voor de paasvuurwedstrijd op. Na keuring van de paasbulten op Paaszaterdag roept de jury de 'Kol-jongens' tot winnaar uit.

Deze actieve bemoeienis van het toerisme met de paasvuren leidt al in het eerste jaar tot een aantal belangrijke veranderingen. In de eerste plaats neemt het ceremonieel rond het aansteken van de vuren toe. Men heeft de burgemeester namelijk gevraagd het winnende paasvuur aan te steken hetgeen met enig ritueel gepaard gaat. De burgemeester houdt een toespraakje waarin hij de paasvuurbouwers bedankt die "deze oude gewoonte in ere houden, dat voor de vreemdelingen een onbekend kijkspel vormt". De leider van de Kol-jongens biedt de burgemeester een rokertje en diens vrouw bloemen aan. Een geluidsinstallatie zorgt ervoor dat de vele toeschouwers het allemaal kunnen volgen⁷³. Dit ritueel zal zich voortaan jaarlijks herhalen en zich zelfs nog aanzienlijk uitbreiden. Zo wordt na een aantal jaren naast de prijs voor de grootste bult ook een schoonheidsprijs voor de mooiste paasbult uitgereikt. De paasbulten krijgen hierdoor een netter aanzien. Men gaat de paasbulten ook van vlaggen, borden met opschriften en poppen voorzien. In 1983 stelt de nieuwe burgemeester een wisselbeker beschikbaar die de winnende groep een jaar onder zich mag houden. Op uitdrukkelijk verzoek van de paasvuurbouwers krijgen deze vanaf 1990 jaarlijks ieder een beker voor hun deelname aan de wedstrijd. Er wordt ook een dronk uitgebracht op de winnaars van de wedstrijd en de burgemeester en de leider van de keuringscommissie krijgen "traditiegetrouw" (1982) als eersten een paar zwarte vegen op hun gezicht. Er is hier duidelijk sprake van de creatie, op basis van een bestaand gebruik, van een nieuwe 'traditie' waarin het wedstrijd karakter domineert⁷⁴. Dit roept weer nieuw ritueel op rond de keuring van de paasbulten, de bekendmaking van de winnaars, de uitreiking van de prijzen en het aansteken van het grootste paasvuur.

Het prijzenstelsel voldoet vanuit toeristisch oogpunt uitstekend want het leidt, zoals de krant in 1966 vaststelt, tot een vergroting van de 'boakens'. Het aantal geldgevers (vakantiebedrijven, industriëlen en VVV) en daarmee het beschikbare prijzengeld nemen in de volgende jaren eveneens toe, terwijl de krant als spreekbuis van de toeristische belangen de jongens blijft aanmoedigen goed hun best te doen en tips geeft waar ze brandhout kunnen halen⁷⁵. De wedstrijdsfeer, de grotere paasbulten en de ceremonie er omheen zorgen er eveneens voor dat het aantal toeschouwers, voor een flink deel toeristen, toeneemt. Er is sinds de instelling van de prijzen regelmatig sprake van enkele duizenden toeschouwers bij het winnende vuur, terwijl het volgens de kranteberichten voordien altijd slechts om honderden ging.

Het prijzenstelsel en de hiermee samenhangende schaalvergroting hebben ook grote gevolgen voor de paasvuurbouwers zelf. De rol van de schoolkinderen bij het paasvuur wordt er steeds kleiner door, terwijl de oudere jongens en de volwassenen er meer bij betrokken raken. Dit proces was al eerder en ook in andere plaatsen in gang gezet doordat de traditionele vervoersmiddelen, handkar en paard en wagen, in de loop van de jaren vervangen worden door auto's en tractoren die niet door de jongere jeugd bediend kunnen worden. Maar het wedstrijdelement vormt een krachtige extra stimulans. In 1967, drie jaar na de instelling van de prijzen, wordt al geconstateerd dat "ook de vaders er zich mee gaan bemoeien"⁷⁶.

De prijzen doen verder de rivaliteit tussen de verschillende groepen paasvuurbouwers sterk toenemen. Dat blijkt al direct in het tweede jaar, 1965. De jury, die versterking van een landmeter heeft gekregen om de inhoud van de paasbulten precies te kunnen meten, kent de prijs toe aan de De Waterhoek, maar de Kolbewoners zijn het daarmee niet eens en halen er een deskundige van de Nederlandse Heidemaatschappij bij. Het loopt allemaal nog met een sisser af, volgens de krant⁷⁷. Maar er kunnen ook ernstige problemen rond de keuring ontstaan waardoor een buurt besluit om voortaan niet meer aan de wedstrijd mee te doen⁷⁸ of waarbij de burgemeester moet worden ingeschakeld.

Illustratief voor de toegenomen betrokkenheid van de volwassenen zijn de problemen die in 1980 rond de paasvuren ontstaan. De buurtschap Espelo bouwt in dat jaar met behulp van enkele hijskranen en bulldozers een enorme paasbult van 4.000 m³ waarmee ze de eerste prijs behalen⁷⁹. Dit wekt grote verontwaardiging in de gemeente. De Beuseberg dreigt af te haken. "Hijskranen zijn niet met mensenhanden te vergelijken. Geld en gemeenschapszin evenmin", aldus een vertegenwoordiger van de Beusebergers. De keuringscommissie besluit daarop dat voortaan dergelijke mechanische hulpmiddelen niet meer mogen worden toegepast. Het winnen van de prijs is niet het belangrijkste maar het gaat erom de "herinnering aan het verleden levend te houden", aldus J. Wiggers van de keuringscommissie⁸⁰.

Het probleem is echter dat de cultuurhistorische waarde van het paasvuur, hoewel die door de paasvuurbouwers in de buurtschappen wel wordt onderkend, voor hen toch niet het belangrijkste is. Wederom manifesteert zich de discrepantie tussen de wensen van de paasvuurbouwers en de algemeen culturele en toeristische belangen. In de artikelen in het Holtens Nieuwblad kan men deze discrepantie wel

waarnemen, maar er wordt niet expliciet op ingegaan. Om meer inzicht te krijgen in de betekenis en functie van het paasvuur voor de paasvuurbouwers zelf en voor de buurtschap, vormen de gesprekken die ik met diverse vertegenwoordigers van de paasvuurbouwers heb gevoerd, een betere bron. Hieruit komt al snel naar voren dat de onderlinge gezelligheid en de saamhorigheid tussen de buurtgenoten voor hen het belangrijkste aspect van het paasvuur vormen⁸¹. Ze hangen op hun beurt nauw samen met de externe invloeden die op het sociale leven in de buurten inwerken en die als een bedreiging worden ervaren. Het paasvuur is voor hen een van de instrumenten om deze invloeden tegen te gaan.

De bekens voor de paasvuurwedstrijd in 1992.

Voor J. Veneklaas (1935), veehouder en voorzitter van de buurtvereniging van De Dijkerhoek, is de zin van het paasvuur dat het de saamhorigheid van de bevolking versterkt. Bij het paasvuur wordt alles besproken. Het dient tegen het uit elkaar groeien van de bevolking zoals dat volgens hem in de steden al het geval is. De saamhorigheid is in De Dijkerhoek van oudsher al groot geweest wat Veneklaas voornamelijk verklaart uit de aanwezigheid van een eigen school die al honderd jaar bestaat en van een kerkgebouw waarin wekelijks kerk gehouden wordt. Zowel Veneklaas als zijn vrouw hebben hun bedenkingen tegen het prijzenstelsel, dat volgens hen de rust en gemoedelijkheid die vroeger bij de opbouw van het paasvuur heersten, heeft verdrongen⁸².

Volgens G.J. Aaftink (ca. 1920), veehandelaar en voormalig voorzitter van de buurtvereniging De Haar, stond de gemeenschappelijke activiteit van de opbouw van het paasvuur vroeger centraal. Er was wel rivaliteit tussen de verschillende buurten, maar daarbij ging het toch niet om de grootste en hoogste stapel hout

zoals dat sinds de instelling van de wedstrijd het geval is. Aaftink constateert een afname van de buurtsolidariteit na de tweede wereldoorlog. De televisie en de importbevolking die zich niet op de buurt oriënteert, zijn daar volgens hem schuldig aan. Het uiteenvallen van de buurtgemeenschappen in het dorp beschouwt hij als een van de oorzaken van het verdwijnen van de paasvuren. In het dorp hebben de buurtschappen De Lichtenberg, De Borkeld, Van der Schutten, Bargschild en Broek hun vuren verloren. Alleen De Noordenberg heeft nog een groot paasvuur, maar het zal hem niet verbazen als dat over enkele jaren niet meer het geval is. De buurtschappen buiten het dorp zoals De Beuseberg, Dijkerhoek en Espelo en hun paasvuren hebben volgens hem meer kans om te overleven. Die prognose is inderdaad uitgekomen⁸³.

De paasbaken van Espelo wordt volgens de nieuwe methode opgemeten (1992).

Het verhaal van J. Aanstoot (ca. 1928), veehouder/chauffeur, en nauw betrokken bij het paasvuur van De Beuseberg, sluit in grote lijnen aan bij dat van de vorige twee paasvuurbouwers. Aanstoot heeft altijd op De Beuseberg, een uitgesproken agrarisch gebied, gewoond. Zo'n 45 jaar geleden kende de Beuseberg nog veel vuurtjes, vaak niet veel groter dan een stoel. Vanuit zijn woonkamer waren er vier te zien. De burens deden vaak samen en van onderlinge rivaliteit was geen sprake. Na de tweede wereldoorlog kwamen er grotere vuren. De paasvuurwedstrijd versterkte deze tendens enorm. Drie jaar na de instelling van de prijzen wint De Beuseberg de eerste prijs. Andere buurtschappen zoals De Noordenberg en De Look kenden al eerder grote vuren. Het buurtgevoel was daar ook al eerder ontwikkeld dan in De Beuseberg. Aanstoot vindt het weliswaar jammer dat door het wedstrijd-

element, dat volgens hem door de jeugd wel wordt gewaardeerd, de gemoedelijke sfeer wat is verdwenen, maar constateert aan de andere kant dat de wedstrijd het saamhorigheidsgevoel onder de Beusebergers aanzienlijk heeft versterkt. Terwijl het paasvuur voor 1964 voornamelijk een zaak van de jeugd was, raakten sindsdien de ouderen er bij betrokken. Wagens, tractoren en bouwstellingen verschenen ten tonele. De ouderen komen tegenwoordig woensdag- en donderdagavond en de hele vrijdag en zaterdag in actie.

Het toegenomen saamhorigheidsgevoel manifesteert zich niet alleen in de paas-tijd, maar is gedurende het gehele jaar aanwezig. Sinds enkele jaren heeft De Beuseberg ook een eigen paaslied. De laatste jaren wordt er voor de volwassenen na de paasdagen een feestavond georganiseerd, waarvoor de gewonnen geldprijzen worden besteed. In de zomer wordt voor de kinderen in de weide van Aanstoot een feestdag gehouden. Behalve de paasvuurwedstrijd heeft ook de oprichting van de Christelijke Jongelieden Vereniging de saamhorigheid versterkt en het gemis van een school in De Beuseberg gecompenseerd. Aanstoot meent dat de dagelijkse contacten zoals die vroeger tijdens het werk plaatsvonden, in de afgelopen decennia zijn verminderd en verschoven naar bepaalde gelegenheden zoals verjaardagen, jubilea en bepaalde feestdagen waaraan vroeger minder aandacht werd besteed. Hierdoor is het contact toch vrij intensief gebleven hoewel de neiging tot vermindering aanwezig blijft. De bijdrage van Aanstoot aan het paasvuur bestaat uit het ter beschikking stellen van een flink stuk land. Hij doet dat graag omdat hij vindt dat de jeugd wat te doen moet hebben. Niets doen leidt tot ontsporingen. De mentaliteit die we bij een deel van de jeugd in de grote steden aantreffen, dreigt zich geleidelijk ook meester te maken van de jeugd op het platteland, aldus Aanstoot⁸⁴.

Wim Toorneman (1954), onderwijzer en belangrijk organisator van het paasvuur in de buurtschap Espelo, meent eveneens dat het saamhorigheidsgevoel en de bevordering ervan de laatste jaren zijn toegenomen. Evenals in De Beuseberg zijn de verschillende kleinere paasvuren door de wedstrijd tot een groot vuur samengevoegd. In 1987 onderneemt de buurtschap een succesvolle poging om het wereldrecord paasvuurbouwen te breken. Het wereldrecord was twee jaar eerder gevestigd door de paasvuurbouwers van Neede: ze bereikten een hoogte van 16,15 meter. Het paasbaken van Espelo bereikt een hoogte van 27,87 meter en bevat circa 5.000 m³ hout. Geheel in de stijl van een sportief evenement wordt daags voor de ontsteking het vuur uit Neede in een estafetloop overgebracht naar Espelo. Daar wordt het in een ton brandende gehouden tot het moment van aansteken. Het evenement trekt ongeveer 20.000 bezoekers en krijgt de nodige aandacht op radio en TV. Het record wordt vastgelegd in het Guinness Book of Records. Een dergelijke prestatie vergt uiteraard een geweldige inspanning van de bewoners en is een zeer geschikt middel om de onderlinge saamhorigheid te ervaren en te verdiepen⁸⁵. Men is zich hiervan ook scherp bewust in de buurtschap. "Wij als Sploders zijn gewend om zelf de handen uit de mouwen te steken", verklaart Wim Toorneman. Hij zegt desgevraagd best bereid te zijn om in de toekomst weer de een of andere recordpoging te ondernemen, maar dan "moet het iets zijn waaraan de gehele Sploder gemeenschap deel kan nemen, want dat staat bij ons voorop"⁸⁶. Als symbool van saamhorigheid wordt enkele maanden na de geslaagde recordpoging tijdens het

jaarlijkse School- en Volksfeest van Espelo de Sploder vlag onthuld; het Sploder volkslied was er al⁸⁷.

De keuringscommissie in de 'conclaafkamer' van café Kalfsterman (1992).

De succesvolle greep naar het wereldrecord paasvuurbouwen mag volgens Wim Toorneman niet los gezien worden van de dreigende opheffing van het kleinood van de buurtschap, de openbare basisschool die ca. dertig leerlingen telt. Op school wordt volgens de buurtschapbewoners de basis gelegd voor een levenslange onderlinge verbondenheid en vriendschap tussen de leerlingen. Door een goed ontwikkeld buurtleven wordt de jeugd in het gareel gehouden. De dreiging van ontsporing is echter toegenomen volgens Toorneman. Opheffing van de school zal leiden tot het uiteenvallen en de leegloop van de buurtschap en daarmee tot onleefbaarheid⁸⁸. De wereldrecordpoging brengt de buurtschap Espelo in de publiciteit en kan hierdoor indirect bijdragen tot behoud van de school, zo is de gedachte.

De paasvuren in Holten zijn dus sterk geïntegreerd in het culturele en sociale leven van de verschillende buurtschappen. De paasvuurwedstrijd heeft in de afgelopen decennia er onbedoeld toe bijgedragen dat het paasvuur voor de buurtschapbewoners steeds meer de functie heeft gekregen van sociaal bindmiddel. Dit vormt voor hen het belangrijkste motief om de vuren in stand te houden en we kunnen dan ook stellen dat de paasvuren in de buurtschappen op dit moment primair hieraan hun bestaan te danken hebben. Het toerisme en meer in het bijzonder de paasvuurwedstrijd mogen echter niet gezien worden als de enige oorzaak van de toegenomen aandacht voor de lokale identiteit. Uit de gesprekken met de paasvuurbou-

wers komt duidelijk hun bezorgdheid over de invloed van moderne invloeden van buiten en het uiteenvallen van de buurtgemeenschappen naar voren. Dit proces heeft de buurtschappen in de kern van het dorp al doen verdwijnen.

De behoefte aan lokale identiteit vormt aldus een machtige factor die de toeristische belangen enigszins in toom houdt. Het toerisme is echter desondanks een grote invloed op de paasvuren gaan uitoefenen, deels via de door het toerisme zelf versterkte gevoelens van lokale identiteit. Beide factoren zijn nauw met elkaar verweven.

Die verwevenheid bestaat ook ten aanzien van de eerste factor die in dit artikel ter sprake is gekomen, het behoud van traditionele cultuur. Ook voor de paasvuurbouwers vertegenwoordigt het paasvuur een zekere culturele waarde als oude, heidense traditie die in stand gehouden dient te worden. Dat blijkt uit de gesprekken met diverse paasvuurbouwers. Dit strookt geheel met de wijze waarop in de pers sinds de jaren '20 over het paasvuur wordt geschreven. Het Holtens Nieuwsblad vormt daarop geen uitzondering. Regelmatig wordt de ouderdom van het paasvuur als argument gehanteerd om het in stand te houden. In de toespraakjes van de burgemeester bij het ontsteken van het grootste paasvuur wordt het in ere houden van de traditie vaak als een vanzelfsprekende zaak vermeld. De traditie vormt de algemeen geaccepteerde culturele waarde van het paasvuur. Zonder deze maatschappelijke waardering zou het paasvuur geen lang leven meer beschoren zijn.

De paasvuurbouwers van Dijkerhoek tijdens de keuring (1992).

De paasvuurbouwers zijn zich van het belang van deze factor goed bewust. Dat kan men zien in de recente discussie rond de milieuproblematiek in verband met de paasvuren. Vanuit de milieubeweging wordt in toenemende mate kritiek geuit op

het verbranden van de enorme hoeveelheden hout van de paasvuren. Zo heeft de gemeente Warnsveld als eerste gemeente om milieuredenen besloten geen vergunning meer te verlenen voor het branden van paasvuren. In Holten wordt men geconfronteerd met milieu-eisen van de provinciale overheid omdat twee paasbakens gelegen zijn in waterwingebieden. Het argument dat de paasvuurbouwers hiertegen in het veld brengen, is dat van de eeuwenoude traditie, niet dat van de gezelligheid en de onderlinge saamhorigheid binnen de buurtschap⁸⁹. Ook in een formeel gesprek tussen de paasvuurbouwers en een vertegenwoordiging van de Waterleiding Maatschappij Overijssel zal dit argument van de traditie naar voren zijn gebracht, getuige de hierop volgende brief van het waterleidingbedrijf aan de gemeente Holten waarin het verklaart zich ervan bewust te zijn “dat het bouwen van paasvuurbulten in uw gemeente een lange traditie kent waaraan door veel mensen grote waarde wordt gehecht”⁹⁰.

Samenvatting en conclusie

In de volkskundige literatuur wordt het paasvuur al in het begin van de negentiende eeuw als een oud, Germaans ritueel bestempeld. De ouderdom van dit gebruik alsmede het primitief aandoend karakter ervan vormen aanleiding om er aandacht aan te besteden en het voor het nageslacht vast te leggen. De voortschrijdende modernisering van de Nederlandse samenleving leidt in het begin van de twintigste eeuw tot initiatieven tot behoud van het landschap, stedelijke architectuur, landelijke bouwkunst en bepaalde vormen van de traditionele plattelandscultuur. Deze sluiten aan bij gelijksoortige en eerder op gang gekomen initiatieven in andere Europese landen. Vooral na de eerste wereldoorlog neemt de belangstelling voor de cultuur van het platteland sterk toe. De ouderdom en regionale verscheidenheid ervan worden als een waardevol tegenwicht tegen de moderne stedelijke eenheids-cultuur beschouwd. Particulieren en verenigingen gaan zich inzetten voor het behoud en de herintroductie van diverse oude, veelal plaatselijk uitgestorven feesten en gebruiken, waaronder paasvuren.

Behalve het streven naar behoud van de traditionele streekcultuur oefent al vroeg de commerciële factor van het toerisme een grote invloed op het paasvuur uit. Het toerisme heeft in het algemeen een uitgesproken belang bij de instandhouding van interessante culturele fenomenen en is dan ook nauw betrokken bij de diverse initiatieven tot behoud van landschap en cultuur. Ook paasvuren blijken een in toeristisch opzicht interessante traditie. Veel plaatselijke VVV's, vaak in samenwerking met bedrijfsleven en plaatselijke overheid, ontplooiën activiteiten tot herintroductie en instandhouding van het paasvuur als een oude, heidense traditie. Dergelijke activiteiten kunnen leiden tot tal van veranderingen van het gebruik. Zo dient een paasvuur vanuit toeristisch oogpunt enige omvang te hebben en toeristen te trekken, hetgeen leidt tot schaalvergroting, versterking van de organisatie en mogelijk ook aandacht van de media. Hierdoor verschuift het besloten karakter van een paasvuur in de richting van een publieke happening met toeschouwers. Dit heeft weer gevolgen voor de samenstelling van de groep paasvuurbouwers: kinderen ruimen het veld voor de oudere jeugd en volwassenen.

Een derde belangrijke factor is die van de lokale identiteit. Aan de hand van de ontwikkeling van de paasvuren in de gemeente Holten na 1945 wordt de invloed van deze factor op het paasvuur beschreven, alsmede de relatie tussen lokale identiteit, toerisme en cultuurbehoud. De pogingen van het toerisme om de paasvuren van de verschillende buurtschappen tot een groot gemeenschappelijk paasvuur samen te voegen, lijden schipbreuk op de wens van de buurtschappen om hun eigen paasvuur te blijven organiseren. Dit hangt samen met de functie van sociaal bindmiddel die de paasvuren voor de afzonderlijke buurtschappen vervullen, en, in het verlengde hiervan, met hun onderlinge rivaliteit rond de grootte van de paasvuren. De VVV speelt daar enkele jaren later op in door een wedstrijd om het grootste paasvuur met bijbehorende prijzen uit te schrijven. Dit wedstrijelement heeft in de afgelopen twintig jaar de Holtense paasvuren op tal van punten ingrijpend veranderd, o.a. wat betreft grootte, vormgeving, organisatie, orde en netheid rond de paasbulten. Het heeft verder diverse ceremonies doen ontstaan in verband met de prijsuitreiking en het aansteken van het grootste paasvuur, het heeft de rivaliteit tussen de buurtschappen vergroot en de saamhorigheid binnen diverse buurtschappen versterkt. De bemoeienis van het toerisme met de Holtense vuren heeft een nieuwe 'traditie' met bijbehorend ritueel gecreëerd waarin het wedstrijelement centraal staat.

Ontvangst van de keuringscommissie bij de paasbaken van Holterbroek (1992).

Het instandhouden van de paasvuurtraditie vormt voor alle betrokkenen een geaccepteerde culturele waarde die geen nadere argumentatie behoeft. De toeristenindustrie, hierin gesteund door de overheid, maakt hiervan gebruik voor haar commerciële

le doeleinden. Anderzijds zien we dat de paasvuurtraditie door de buurtschapbewoners bewust als een sociaal cohesiemiddel wordt gehanteerd. Er zijn hier zeer verschillende belangen in het spel, die ieder voor zich een bepaald voordeel uit dit gebruik proberen te halen. De paasvuren functioneren aldus in een modern krachtenveld dat sterk wordt beheerst door de factoren traditie, toerisme, publiciteit en buurtschapsleven. Het zijn deze factoren die een krachtig sturende werking op het paasvuurgebruik uitoefenen waardoor dit aan snelle veranderingen onderhevig is. Het paasvuur is hierdoor in veel opzichten anders dan vroeger, maar wel net zo "echt", zoals een van de paasvuurbouwers opmerkt⁹¹.

Het Holtense voorbeeld mag zeker niet als representatief voor de Nederlandse paasvuren beschouwd worden, maar de maatschappelijke factoren die in Holten werkzaam zijn, zijn in andere gradaties ook zeker in andere plaatsen aanwezig.

Summary

Easter bonfires: a variable tradition between tourism and local identity

The influence of three factors on the Easter bonfire is described: (a) the growing interest in the own traditional culture, (b) tourism and (c) local identity. In the nineteenth century there is an growing interest in the traditional rural culture. The Easter bonfire is considered as an interesting tradition of Germanic origin. The rapid changes in society make people worry about the survival of traditional culture. After the first world war an increasing number of local societies try to preserve Easter bonfires or to reintroduce them. This is closely connected with the rise of tourism. Easter bonfires are an exotic attraction for the tourists and have therefore a commercial value for the local tourist information offices, which are highly interested in the continuation of the custom. This is demonstrated by means of the development of the Easter bonfires of the village Holten (province Overijssel) since 1950. The same example shows the importance of the third factor, the need for local identity of the several neighbourhoods of the village. The Easter bonfires of the neighbourhoods have in the first place a social function for the local residents. The attempts of the tourist information office to unite the several Easter bonfires of the neighbourhoods to one big spectacular Easter bonfire for the whole village fail. When some years later the tourist information office organizes a game for the biggest Easter bonfire in the village, the neighbourhoods are willing to participate. This game has a great influence on the Easter bonfires in the neighbourhoods. The bonfires grow bigger, they attract more spectators and new ritual is created around the inspection of the bonfires and the presentation of the price by the burgomaster. Modern developments in society that are threatening the inner cohesion of the neighbourhoods are responsible for their stressing of local identity.

1. *Die Termine der Jahresfeier in Europa. Erläuterungen zur Verbreitungskarte*. Red. Matthias Zender (Göttingen 1980). Zie voor de viering van het paasfeest in het aangrenzende Westfalen: Dietmar Sauermann, *Ostern in Westfalen. Materialien zur Geschichte eines volkstümlichen Kirchenfestes* (Münster 1986).
2. *Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620*. Verzameld en uitgegeven door J. Reitsma en S.D. van der Veen. VII (Groningen 1898) 102-103; G.J.H. Krosenbrink vermeldt in zijn *Historie van Winterswijk* dat de overheid de kinderen die in 1678 op Paaszondag brandmateriaal voor het paasvuur inzamelen, erop wijst dat ze dit beter de volgende dag kunnen doen (67).
3. Jacob Grimm zegt in zijn *Deutsche Mythologie* (1835) niet over paasvuurgegevens te beschikken die ouder zijn dan de zestiende eeuw, maar gaat er wel van uit dat de paasvuren veel ouder zijn (I, 510). Herbert Freudenthal maakt in zijn boek *Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch* (1931) 258-259, melding van twee Duitse paasvuurgegevens uit 1342 en 1447. Er schijnen tot nu toe geen oudere vermeldingen aangetroffen te zijn; vgl. Herbert und Elke Schwedt, *Jahresfeier, Kirchweih und Schützenfest* (Geschichtlicher Atlas der Rheinlande XI, 3-4; Köln 1989) 7-12.
4. J. [Leonhardt Johannes Friedrich Janssen], 'Het Paaschvuur', *Geldersche volksalmanak* 1 (1835) 19-22.
5. C. van Schaick, *Tafereelen uit het Drentsch dorpsleven* II (Haarlem 1848) 4-9.
6. J.S. Magnin, *Losse bladen uit Drenthe's geschiedenis* (Assen 1856) 64-69.
7. Janssen, *o.c.*, 22.
8. N. Westendorp, *Verhandeling over de vraag: eene beknopte voordragt van de Noordsche Mythologie, ontleend uit de oorspronkelijke gedenkstukken, en met aanwijzing van het gebruik, dat hiervan in de Nederlandsche Dichtkunde zou kunnen worden gemaakt?* (Dordrecht 1830) 136-138, 274. Westendorp had zijn Verhandeling al voor 1826 aan de Maatschappij aangeboden. Zie hierover A.J. Dekker, '150 jaar Nederlands volksverhaalonderzoek', *Volkskundig Bulletin* 4 (1978) 1-28: 3-6.
9. Starings belangstelling voor de Germaanse mythologie was opnieuw opgewekt doordat H.W. Tydeman, secretaris van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, hem attent had gemaakt op de nog niet gepubliceerde Verhandeling van Westendorp over de Noordse mythologie (brief 16-7-1827, in: G.E. Opstelten, *Brieven van Mr. A.C.W. Staring* (Haarlem 1916) 248-249).
10. A.C.W. Staring, 'Een paar woorden, over enkele sporen van voorouderlijk heidensch bijgeloof, in het Zutphensche overgebleven', *Mnemosyne* [3de reeks] 1 (1830) 315-325: 323-324.
11. Janssen, *o.c.*, 22. Janssen baseert zich blijkens een noot op studies van Finn Magnusen en F.J. Mone.
12. Jacob Grimm, *Deutsche Mythologie* (1835) 182: "Ostara, Eástre mag also gottheit des strahlenden morgens, des aufsteigenden lichts gewesen sein, eine freudige, heilbringende erscheinung, deren begriff leicht für das auferstehungsfest des christlichen gottes verwandt werden konnte". Het boek verscheen later dan Janssens artikel waarnaar Grimm in een noot verwijst.
13. Vgl. J.H. Halbertsma, 'Paascheieren', *Overijsselsche Volksalmanak* 1840, 154-188: 170; Anon., 'Het Paaschvuur', *Drentsche Volksalmanak* 1843, 189-192.
14. 'Het Paaschvuur', *Drentsche Volksalmanak* 1843, 189-192: 192.
15. J.S. Magnin, *o.c.*
16. "Vele onschuldige landvermaken zijn reeds verdwenen, en het platteland zou ook al te prozaïsch kunnen worden". Er is "iets statigs en dichterlijks in, om, op eene hoogte geplaatst, in den stillen avondstond die paaschvuren alom aan den horizon te zien flikkeren" (J. Zeehuisen, 'Verhandeling over de daglooners en bedeedten ten platten lande in het kwartier Salland, provincie Overijssel, Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek 8 (1853) 165-182: 176).
17. Zo beklagt Halbertsma de protestantse kinderen in Holland omdat die door de Hervorming al hun feesten behalve het Sint Nicolaasfeest zijn kwijtgeraakt (*o.c.*, 156). Zie voor de rol van kinderen in verband met het kerstfeest en Sinterklaasfeest: A.J. Dekker, 'De opkomst van kerstboom en kerstviering in Nederland', *Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 129-179.
18. Hans Knippenberg en Ben de Pater, *De eenwording van Nederland; schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1988); vgl. ook B. de Pater, 'De regionale metamorfose van Nederland vanaf het midden van de vorige eeuw', *Volkskundig Bulletin* 17 (1991) 15-40.

19. Halbertsma, o.c., 156.
20. Waling Dykstra, *Uit Friesland's volksleven* (1892-96) Voorbericht deel 1.
21. J. ter Gouw, *Onze Volksvermaken* (Haarlem 1871) 9. Als een van de weinigen heeft hij overigens ook oog voor de opkomst van nieuwe feesten.
22. Zie over de geschiedenis van het Nederlands Openluchtmuseum: A.J. Bernet Kempers, *Vijftig jaar Nederlands Openluchtmuseum* (Arnhem 1962).
23. Bond Heemschut, notulen bestuursvergadering 18-2-1911 (GA Amsterdam). Deze taak is echter nooit ter hand genomen. Van der Ven oefent later hierop scherpe kritiek en noemt als een van de oorzaken dat “deze landelijke bond evenals zoo vele andere ‘nationale’, d.w.z. grootstedelijke organisaties meer naar staatsburgerlijke dan naar volksche principe werd en wordt geleid”; D.J. van der Ven, *De heemliefde van het Nederlandsche volk* (Naarden 2/1943) 206.
24. *Dirk Jan van der Ven 1891-1973. Biografie en bibliografie*. Samengesteld door E. van der Ven-ten Bensel (Lunteren 1978).
25. Voskuil brengt dit in verband met de politieke gebeurtenissen van die tijd, zoals de mislukte socialistische revolutiepoging in Nederland, de oktoberrevolutie in Rusland en de chaos in Duitsland; J.J. Voskuil, ‘Geschiedenis van de volkskunde in Nederland’, *Volkskundig Bulletin* 10 (1984) 50-63.
26. Het erecomité bevatte o.a. de namen van acht ministers, negen commissarissen van de koningin, de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer, de president van de Nederlandsche Bank.
27. Een uitvoerig verslag, voorzien van 350 foto’s publiceerde Van der Ven een jaar later: *Neerlands volksleven* (Zaltbommel 1920).
28. D.J. van der Ven, *Neerlands volksleven*, 217-218.
29. Van der Ven geeft daarvan zelf een voorbeeld in de tekst bij zijn film *Neerland's volksleven in de lente. Groot nationaal en folkloristisch filmepos* (Arnhem 1921). De tentoonstelling van palmpasens tijdens het Vaderlandsch Historisch Volksfeest leidt tot de oprichting van een commissie die in 1921 de eerste palmpasenopectocht met 1.500 palmpasens in Arnhem organiseert (10).
30. K. ter Laan noemt in zijn *Folkloristisch woordenboek*: Almelo (1936), Arnhem (1930), Borculo (1923, 1928, 1934), Ootmarsum (1936), Tilburg (1920, 1929) en Utrecht (1930). Daarnaast werden er vergelijkbare evenementen georganiseerd zoals de Larensche Landbouw- en Folklore-Optocht op 6 september 1923 (met 84 groepen), waarover G. Langelier, de organisator van de folkloredagen in Borculo, een boekje publiceerde: *Beelden en stemmen uit Geldersche Laren* (Lochem 1924).
31. Sommige volkskundigen zoals Schrijnen en Meertens zagen in deze publieke vertoningen overigens een ernstig gevaar voor de integriteit van de traditionele cultuur: J. Schrijnen, ‘Spaar de volksgebruiken’, *Beiaard* 6 (1921) 397-400. In de tweede druk van zijn *Nederlandsche volkskunde* komt hij er uitvoerig op terug (I, 21-24). P.J. Meertens (‘Caveant consules’, *Eigen volk* 3 (1931) 145-146) kapittelt het Utrechtse gemeentebestuur vanwege het organiseren van een folkloreschouw in 1931. J. Rasch is er juist zeer enthousiast over: ‘Het folkloristisch feest te Utrecht op zaterdag 27 juni 1931’, *Eigen volk* 3 (1931) 146-147.
32. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* (hierna: POZC) 30 maart 1921. De journalist voegt enigszins gereserveerd aan zijn bericht nog het volgende toe: “De heer Van der Ven acht het dan ook blijkbaar de moeite waard, om door middel van een film meerderen kennis te laten maken met deze oude gewoonte. Ook te Ootmarsum werden opnamen gemaakt, o.a. van het bekende ‘vlöggen’”.
33. D.J. van der Ven, *Neerland's volksleven in de lente. Groot nationaal en folkloristisch filmepos*, p. 11-12.
34. Op 9 april 1890 wordt melding gemaakt van veel paasvuren in de provincie. Op 2 april 1918 wordt meegedeeld dat een jongetje van de wagen is gevallen terwijl hij een vracht hout naar het paasvuur bracht. Op 8 april 1920 wordt vastgesteld dat de palmpasens na de oorlog weer te voorschijn komen en dat dit een gebruik van burgers is. Paasvuren treffen we aan bij boeren. Grote paasvuren zijn er niet meer, wel zijn er meer.
35. J. Schrijnen, *Nederlandsche volkskunde*. 2 delen. (Zutphen 1915-1916; tweede druk 1930-1933). Schrijnen beschouwt ze als “lentevuren, die vruchtbaarheid brengen over de velden en stallen en die vreugdevuren werden of ook zuiveringsvuren in christelijke zin, want het volk spreekt dichterlijk van het ‘doornenkroon verbranden’” (tweede druk, II, 214).
36. Vgl. Ger Harmsen, *Blauwe en rode jeugd. Ontstaan, ontwikkelingen en teruggang van de Nederlandse jeugdbeweging tussen 1853 en 1940* (Nijmegen 1975). Harmsen citeert o.a. de volgende passage uit *De Kern* (april 1929), het blad van de AJC: “In de AJC ... pogen we zinrijke, oude gewoonten langzaam in ere te herstellen. Een zekere natuursymboliek bevredigt in zekere opzichten bewuste of

- onbewuste behoeften onzer jonge mensen ... Het is namelijk in de feesten, dat we oude heilige tradities willen terugroepen en nieuwe doen opgroeien. De dans, het spel, het feestvuur, enz. ..." (192).
37. Zie voor de tekst van de vragenlijsten: *De volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut*. Ingeleid door A.J. Dekker, voorzien van registers door J.J. Schell (Amsterdam 1989).
38. Vragenlijst 29 (1964) van het PJMI. De gehele lijst is gewijd aan de paasgebruiken. Zie noot 37. Ook het kranteknipselarchief van het PJMI bevat tal van gegevens hierover.
39. *POZC* 19-4-1927.
40. Op de Algemene Vergadering van 8 mei 1912 wordt het volgende gesteld: "En nu tegenwoordig zóó veel gedaan wordt, om het vreemdelingenverkeer in ons land te bevorderen, mag wel worden bedacht dat het instandhouden der schoonheid een der meest doeltreffende middelen tot het in stand houden en bevorderen van dat verkeer is".
41. Voor de bloemencorso in Leiden in 1904 wordt een subsidie gegeven van 25 gulden, de Nederlandse Automobiël Club levert de medailles en de VVV schenkt bloemen en gratis stalling; *De Kampioen* 21 (1904) 75.
42. D.J. van der Ven, *Ken ons land en heb het lief* (Amsterdam 1918).
43. 'Paaschgebruiken in Twente. Een folklore tocht met Engelse gasten', *POZC* 18-3-1933.
44. *POZC* 18-4-1933. "Wie tijdens deze Paaschdagen in Ootmarsum en Denekamp is geweest, moet het wel betreurd hebben, dat er zoovele autobussen stonden van reisverenigingen, die hun kijkgrage leden ook eens de pret van het Ootmarsumsche vloggelen of het Denekampsche "staakhalen" wilden laten genieten. De café's zaten vol, de winkeliers maakten goede zaken, het was niet veel minder kermiss".
45. 'Folklore als kijkspel', *Algemeen Handelsblad* 25-3-1937.
46. 'Folklore als kijkspel', *Algemeen Handelsblad* 20-4-1937.
47. Zie voor een nadere omschrijving van het fenomeen: Hans Moser, 'Vom Folklorismus unserer Zeit', *Zeitschrift für Volkskunde* 58 (1962) 177-209.
48. Zie noot 31.
49. Hermann Bausinger bekritiseert de negatieve benadering van het folklorisme door volkskundigen en pleit voor een wetenschappelijke analyse van de verschillende functies die het folklorisme voor de diverse hierbij betrokken groepen vervult: 'Zur Kritik der Folklorismuskritik', in *Populus revivus* (Tübingen 1966) 61-75.
50. Vgl. *Vrijetijd en samenleving* 9 nr. 3/4 (1991), een themanummer dat geheel is gewijd aan de processen van culturele schaalvergroting (nationalisering, mondialisering) en de reacties hierop o.a. in de vorm van een lokaliserend van identiteit.
51. Regina Bendix toont aan dat de plaatselijke bewoners van het toeristische Interlaken (Zwitserland) nieuwe, lokale folkloristische evenementen zijn gaan organiseren, niet om daarmee nog meer toeristen aan te trekken, maar om zich tegenover de buitenwereld als typisch Zwitsers te presenteren ('Tourism and cultural display', *Journal of American folklore* 102 (1989) 131-146).
52. Het aantal overnachtingen bedraagt in 1963 166.228; in 1968 is dit opgelopen tot 268.000 overnachtingen; *Holtens Nieuwsblad* (hierna: *HN*) 28-3-1964; 23-3-1968.
53. De na-oorlogse jaren 1946, 1947 en 1948 lieten voor Holten een record aantal bezoekers zien (*HN* 25-2-1950). In een artikel, 'Een sprookje', in *HN* van 15-7-1950 wordt dit nader verklaard: "Toen in dat land na een bittere oorlog het eten in de steden nog schaars en niet te best was, kwamen nog veel meer gasten hun buikje in dit dorp rond eten en paarden zij het nuttige aan het aangename door hier in groten getale hun vakantie door te brengen. Vele inwoners van het dorp meenden, dat dit drukke bezoek altijd zo door zou gaan, maar toen de mensen in de steden weer goed doorvoed waren en de grenzen naar het buitenland weer open gingen werd het bezoek geleidelijk minder".
54. 'Een sprookje', *HN* 15-7-1950
55. 'Ontspanningsavonden voor vreemdelingen. Overleg tussen VVV en afgevaardigden van tal van verenigingen', *HN* 2-12-1950.
56. 'Cultureel programma gedurende het vreemdelingenseizoen' *HN* 28-7-1951
57. 'Als de vacaties weer in het land zijn', *HN* 12-4-1952.
58. Zo organiseert de buurtvereniging De Oranjestraat behalve het paasvuur ook een zomerreisje waarvoor wekelijks 25 cent contributie geheven wordt naast de 15 cent voor de algemene kas. De kas van het paasvuur vertoont in 1950 een batig saldo van f48,35 (*HN* 17-3-1951).
59. 'Eén groot Paasvuur', *HN* 30-3-1957.

60. Notulen der openbare vergadering van de raad van de gemeente Holten 6-2-1957.
61. 'Er komt een groot Paasvuur', *HN* 6-4-1957.
62. D.J. Wansink (gemeenteraadslid), H.J. Bouwhuis (secretaris VVV), G.H. Kers (bureau VVV), H. Holterman en W. Beijers (gemeentesecretaris)
63. 'Geen groot paasvuur', *HN* 27-4-1957: "De tijd van voorbereiding bleek niet alleen wat erg kort, maar ook het terrein was niet beschikbaar, zodat van deze plannen moest afgezien".
64. *HN* 22-3, 5-4 en 12-4-1958.
65. 'Kan er geen groot paasvuur komen?', *HN* 28-2-1959.
66. 'Paasvuren trokken grote belangstelling', *HN* 4-4-1959.
67. Interview T. Dekker met G.J. Aaftink op 10 november 1985. Aaftink is geboren in De Noordenberg, maar verhuisde later naar De Haar. Hij kon het na zijn verhuizing naar deze boerengemeenschap niet maken om, zoals anderen vaak deden, nog langer aan het vuur op De Noordenberg mee te doen. Hij werd later voorzitter van de buurtvereniging in De Haar.
68. Aaftink bevestigt in het interview dat de buurtschappen niets voor de plannen van VVV en gemeente voelden.
69. De verzuchting volgt op de mededeling dat er weer vergunning voor 23 paasvuren is aangevraagd (*HN* 16-4-1960). Een week eerder berichtte *HN* dat een reisgezelschap van de N.R.V. in Holten logeert en o.a. op paaszondag "het grote paasvuur in [het naburige] Goor" zal bezoeken.
70. 'Rivaliteit om de paasvuren. Waar komt het grootste vuur?', *HN* 28-3-1964. In het bericht wordt ook weer het toeristische belang vermeld: "Voor de talloze vreemdelingen is het bezoek aan zo'n paasvuur steeds een bijzondere attractie". In dezelfde aflevering staat een herinnering aan het verzamelen van paashout circa vijftig jaar geleden: 'Een oud paasgebruik'.
71. 'Prijzen voor grootste paasvuren', *HN* 28-3-1964.
72. De jury bestaat uit J. Wiggers, G.J. Langenbarg (gemeentesecretaris) en W. Beijers (vice-voorzitter VVV).
73. 'Kol-jongens behaalden de 1e prijs', *HN* 4-4-1964.
74. *The invention of tradition*. Ed. Eric Hobsbawm and Terence Ranger (Cambridge 1983).
75. 'Strijd om het grootste paasvuur', *HN* 26-3-1966. "Wij willen de jongens en via hen de ouderen gaarne een tip geven. Er ligt in de Helhuizen niet zover van de harde weg een massa paasvuurhout. "Zet 'm op, jongens", Wie het grootste paasvuur heeft, krijgt de hoofdprijs".
76. 'Overal in Holten zullen de paasvuren weer branden', *HN* 25-3-1967.
77. 'Grootste Paasvuur brandde in de Waterhoek. Rivaliteit onder de Paasvuurbouwers doet verwachting voor volgend jaar stijgen', *HN* 24-4-1965.
78. Op 27-4-1973 verschijnt er in *HN* een ingezonden stuk van de "bouwers en helpers Paasvuur Neerdorp" tegen de beslissing van de jury. Ze verklaren voortaan geen "hoge heren" meer bij hun vuur te willen zien. Ook het paasvuur van De Look is uit onvrede over de jurybeslissing daarna buiten de wedstrijd gehouden (Interview T. Dekker met G.J. Langenbarg op 9 april 1985, Archief P.J. Meertens-Instituut).
79. 'Boakenbouwers Beuseberg boos op Espelo en afrasteringsbedrijf Arfman b.v. Paasvuurbouw bleek strijd met ongelijke middelen', *HN* 11-4-1980.
80. 'Beuseberg had grootste paasvuur', *HN* 23-4-1981.
81. Toen ik de eerste gesprekken in 1983 voerde, was ik mij nog niet echt bewust van de grote betekenis van die buurtsolidariteit en heb ik daar ook niet speciaal naar gevraagd.
82. Interview T. Dekker met J. Veneklaas d.d. 3-4-1985 (Archief P.J. Meertens-Instituut)
83. Interview T. Dekker met G.J. Aaftink d.d. 10-11-1983 (Archief P.J. Meertens-Instituut)
84. Interview T. Dekker met J. Aanstoot d.d. 19-4-1984 (Archief P.J. Meertens-Instituut)
85. Uit het dagverslag van de wereldrecordpoging over de periode oktober 1986 – april 1987 (World Record Poasvuur stepp'n 1987 SPLO) is dit duidelijk op te maken. Er is ook regelmatig sprake van gezamenlijk eten en drinken na afloop van de werkzaamheden (Archief P.J. Meertens-Instituut).
86. 'Espelo laat clubs delen in succes van paasvuur', *HN* 4-6-1987.
87. 'Splose feest geslaagd' *HN* 3-9-1987. Hoogtepunt van de avond was de onthulling van de eigen Sploder vlag naar een ontwerp van mevrouw Marietje Plezier. Samen met Jan Markvoort van de feestcommissie onthulde zij de vlag, die in het vervolg bij feestelijkheden in Splo zal wapperen. Uit volle borst werd daarna door alle aanwezigen het eigen Splose volkslied gezongen.

88. Interview T. Dekker met W. Toorneman op 2-6-1992 (Archief P.J. Meertens-Instituut). Een notitie van de Openbare basisschool De Bosschool naar aanleiding van het Onderzoeksplan Basisonderwijs Holten uit 1989 bevat een beknopte schets van de sociaal-culturele functie van de school.

In een interview met de paasvuurbouwers van de buurtschappen Langelo en Honesch in Haaksbergen, die in 1988 een poging ondernemen het wereldrecord van Espelo te verbreken, wordt eveneens de eigen school als het samenbindende element van de beide buurtschappen genoemd ("Haaksbergse buurtschappen Honesch-Langelo in vuur en vlam. "Het grote paasvuur heeft hier een sociale functie", *Deventer Dagblad* 4-11-1987). Vgl. ook de interviews met J. Veneklaas en G.J. Aaftink.

89. Dit bleek tijdens de gesprekken die ik hierover in 1992 met paasvuurbouwers tijdens de keuring van de paasbakens en later na de uitreiking van de prijzen in het café gevoerd heb.

90. Brief Waterleiding Maatschappij Overijssel 6-2-1992 (GA Holten).

91. Interview T. Dekker met W. Toorneman op 2-6-1992.